

ЮРІЙ РАДЧЕНКО

ДРУГИЙ ЩОРІЧНИЙ ЛІТНІЙ СЕМІНАР СТИПЕНДІАТІВ ФОНДУ ІМ. С. КАГАНА У ЦЕНТРІ ДОСЛІДЖЕНЬ ГОЛОКОСТУ ПРИ МЕМОРІАЛЬНОМУ МУЗЕЇ ГОЛОКОСТУ У США (Вашингтон, 17–22 липня 2011 р.)

Уже багато років Конференція з матеріальних претензій до Німеччини (Claims Conference) підтримує молодих учених, які вирішили присвятити свої дослідження проблематиці знищення європейського єврейства в роки Другої світової війни в Європі. В рамках цих заходів у Центрі сучасних досліджень Голокосту при Меморіальному музеї Голокосту у Сполучених Штатах Америки (Вашингтон) 17–22 липня 2011 р. відбувся Другий щорічний літній семінар молодих вчених, які отримують стипендію ім. Саула Кагана та заангажовані у дослідження Голокосту. На семінарі були присутні науковці із семи країн (Ізраїлю, Канади, Польщі, Румунії, США, України, Угорщини).

Роботою семінару керував представницький Академічний комітет у складі професорів Стівена Катца (Steven Katz) – голови, Девіда Цезарані (Davis Cesarani), Далії Офер (Dalia Ofer), Альвіна Розенфельда (Alvin Rosenfeld), Девіда Зільберкланга (David Silberklang).

На семінарі були присутні шістнадцять стипендіатів. З них презентації власних проєктів робили дев'ять науковців, які стали стипендіатами минулого та позаминулого року. Інші дев'ять гостей семінару, які почали отримувати стипендію цього року, були учасниками заходу як коментатори та диспутанти.

На відкритті заходу учасників семінару привітали професор С. Катц та С. Каган. Проф. А. Розенфельд прочитав лекцію про основні тенденції вивчення історії Голокосту у XXI ст. У своїй доповіді вчений зосередився в основному на американській історіографії Голокосту, мало зачіпаючи західноєвропейські та зовсім ігноруючи східноєвропейські студії проблематики знищення європейських євреїв у роки Другої світової війни. Аналізуючи перші праці з історії Голокосту (наприклад, монографію Рауля Гільберга «Знищення європейського єврейства») проф. Розенфельд зазначив, що під час їх написання використовувався великий масив німецьких документів. Це, на думку доповідача, призвело до того, що фактично історія Катастрофи стала свого роду «історією вбивць», в якій нівелюється та маргіналізується особистість кожної окремої жертви...

У перший день роботи семінару група стипендіатів працювала під керівництвом проф. Д. Цезарані. Першою свій проект цього дня презентувала К'єра Краго-Шнайдер (Kierra Crago-Schneider) з Американського університету Каліфорнії у Лос-Анджелесі. Вона говорила про долю євреїв у таборах для переміщених осіб (ДіПі-таборах) на території Німеччини (американська окупаційна зона) у перші два повоєнні роки. К. Краго-Шнайдер показала, що умови для *scheerit ha-plita* (переселення до Палестини) були найкращими саме в американській зоні, адже окупаційна адміністрація дозволяла формувати окремі єврейські ДіПі-табори. У цих таборах у перші повоєнні місяці активно вирувало життя. Працювали різноманітні єврейські культурні та політичні організації. Доповідачка торкнулася дражливого питання відносин мешканців єврейських ДіПі-таборів із навколишнім німецьким населенням. Як показують особисті співбесіди Краго-Шнайдер зі свідками, назагал євреї повідомляли, що негативно ставилися до німецького населення. Але це було не зовсім так. Практично кожен з опитаних дослідницею євреїв мав якихось друзів або знайомих німців. При тому частими були випадки, коли мешканці єврейських ДіПі-таборів зустрічали різні свята разом зі своїми німецькими друзями та знайомими. Презентація Елли Флоршайм (Ella Florsheim) з Єврейського університету в Єрусалимі була присвячена дослідженню їдишистської преси на території ДіПі-таборів у Німеччині. Авторка провела маш-

табну роботу в архівах YIVO та Джойнту, ознайомившись із великою кількістю газет, що походили з ДіПі-таборів (єврейських та змішаних). Як показала Флоршайм, у пресі мовою їдиш у таборах ДіПі публікувалася найрізноманітніша інформація: від свіжих новин до віршів та художньої літератури. Цікаво, що у разі, коли не було гебрайського шрифту для друку, видавці використовували латиницю, але текст все одно видавався мовою їдиш.

На другий день семінару сесію очолював проф. Д. Зільберкланг. Цього дня прозвучала доповідь Ірени Канторович (Irena Cantorovich) з Тель-Авівського університету про участь євреїв у змішаних партизанських загонах на території Литви, України та Білорусі. Дослідниця сконцентрувала свою увагу на радянському партизанському русі, забувши про наявність «партизанської альтернативи» на території Білорусі, Литви, України у вигляді АК, УПА, Армії визволення Литви, дрібних білоруських націоналістичних партизанських загонів тощо. Авторка, зосередившись на Білорусі, показала основні тенденції створення радянських партизанських загонів та участь у них євреїв, на жаль, не виділивши ніяких особливостей на території Литви та України.

Джефрі Кьорбер (Jeffry Koerber) з Кларкського університету присвятив свій проект дослідженню життя молодих євреїв у Вітебську та Гродному протягом тривалого періоду: з 1934 р. по 1947 р. Чим керувався дослідник, обираючи такі рамки та територіальні межі дослідження, важко зрозуміти. У своїй презентації він висвітлив події у Вітебському гетто у липні – листопаді 1941 р. Кьорбер розповів про створення гетто та процес його ліквідації, сконцентрувавшись в основному на діяльності німецьких каральних та військових структур (зондеркоманд та польових комендатур).

Четвертий день роботи семінару під керівництвом професорів П. Шапіро та С. Катца був інтенсивніший (відбулося три презентації). Першим доповів співробітник Манчестерського університету Йон Попа (Ion Popa) про позицію Румунської православної церкви під час Голокосту. Автор дійшов висновку, що Румунська церква була одночасно винуватцем, споглядачем та рятівником. Причому останнє визначення було радше винятком (зважаючи на невелику кількість представників румунського православного кліру, які брали участь у рятуванні євреїв

та щільні й навіть органічні зв'язки церкви із «Залізною Гвардією»). Особливо сильними були антисемітські настрої Румунської церкви у період перебування на посаді прем'єр-міністра Румунії патріарха Мирона Кристі (Cristea) (1938–1939 рр.).

Доповідь Ерін Ляйб (Erin Leib) з Американського університету в Чикаго була присвячена аналізу текстів варшавського рабина Калонімуса Кальмана Шапіри, який у своїх записках у філософському сенсі оцінював досвід Голокосту на індивідуальному та груповому рівнях. Близькою за змістом була доповідь Барбари Кравцовіч, в якій вона спробувала проаналізувати відповіді єврейських мислителів воєнного та післявоєнного часу на запитання: «Чому сталася Катастрофа?».

Останній сесійний день, який проходив під керівництвом професорів Д. Офер та А. Розенфельда, був одночасно періодом проведення презентацій та підбиття певних підсумків. Першою презентувала своє дослідження Елізабет Штраус (Elizabeth Strauss) з Нотрдамського університету. У своїй науковій роботі дослідниця проаналізувала політику нацистів щодо «літніх людей» на території Лодзинського та Віленського гетто і те, як ця політика впливала на родину (на мікрорівні) та громаду (на макрорівні). Під час дискусії було взято під сумнів сам термін «літні люди», бо авторка дослідження часто брала за основу для визначення цього терміна сучасні західні стандарти (люди старші за 60 років). Проф. Зільберкланг зазначив, що ці стандарти не діяли у нацистських гетто та концтаборах, де люди старіли катастрофічно швидко. Доповідь Амі Симон (Amy Simon) з Індіанського університету була присвячена аналізу щоденників на їдиш із Варшавського, Віленського та Лодзинського гетто. Дослідниця досліджує типи мови, якою євреї описували німців, колаборантів та взагалі події Голокосту у власних щоденниках.

Під час підбиття підсумків проф. Д. Офер визначила основні методологічні проблеми, яких торкнулися доповідачі і які в подальшому слід розробляти:

- історія культурного життя;
- соціальний контекст: історія родини, різних соціальних груп;
- історія інституцій: школи, організації тощо;
- інтелектуальна історія.

Після сесій учасники семінару мали змогу звернутися до архіву та бібліотеки Музею для підготовки своїх досліджень. Багато хто з учасників семінару скористався можливістю та отримав бажані для своєї наукової роботи матеріали.

Загалом семінар у Вашингтоні засвідчив, що в рамках *Holocaust Studies* розробляються та розширюються різні напрями сучасної історичної науки: історія повсякденності, історія ментальності, компаративістські студії, соціальна історія, історія родини тощо. Наукова спільнота, яка вивчає історію Голокосту, є полікультурною та мультинаціональною, і перед нею стоїть багато невіршених завдань. Наступний, третій семінар стипендіатів фонду С. Кагана заплановано провести влітку 2012 р. в Єрусалимі.